

UOT: 338.43, 633/635

LERİK RAYONUNDA ÇAYÇILIĞIN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Fərman Ağadədə oğlu Quliyev

Meyvəçilik və Çayçılıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu
e-mail: prof.fquliyev@mail.ru

Cahani Cahid oğlu Nüsrətzadə

Meyvəçilik və Çayçılıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu
e-mail: cahani.nusretzade@mail.ru

Xülasə

Məqalədə Azərbaycanın rütubətli subtropik bölgəsi olan Lənkəran-Astara bölgəsində çay bitkisinin becərilməsi üçün 21 min hektarı yararlı torpaq sahəsinin olması haqda məlumatlar verilir. Həmin ərazinin sarı podzollu torpaqlarının 16000 hektarı çayayarıqlı 1-ci dərəcəli torpaqlar sayılır. Ümumilikdə respublika üzrə çayçılığın inkişaf etdirilməsinin böyük perspektivləri vardır.

Açar sözlər: çayçılıq, torpaq tipləri, iqlim amilləri, Lerik rayonu, çayçılığın inkişafı.

Giriş

Ölkəmizdə çay bitkisi ilk dəfə XIX əsrin sonlarında əkilmiş, çayın elmi əsaslarla becərilməsinə 1929-cu ildən, sənaye miqyaslı plantasiyaların salınmasına isə 1932-ci ildən başlanılmışdır. Bu sahənin inkişafı ötən əsrin 70-80-ci illərində daha da sürətlənmişdir. Həmin dövrdən etibarən Lənkəran-Astara bölgəsində çay plantasiyalarının sahəsi genişləndirilərək 13,4 min hektara, yaşıl çay yarpağı istehsalı 34,5 min tona çatdırılmışdır. Eyni zamanda, ölkədə çay yarpağı emal edən 14 müəssisənin və 2 çayçəkici fabrikin tikilməsi ildə 45 min ton çay yarpağının emalına imkan yaratmış, ölkə əhalisinin quru çaya olan ehtiyacının 65-70 faizinin yerli istehsal hesabına ödənilməsinə təmin etmişdir. Aparılan elmi araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, əsas hissəsi Lənkəran iqtisadi rayonunun payına düşməklə ölkədə 21 min hektara yaxın ərazinin təbii iqlim şəraiti, torpaqlarının mövcud vəziyyəti çay bitkisinin becərilməsinə imkan verir. Bununla belə, 1990-cı illərdən etibarən ölkədə çay sahələri və istehsalı tədricən azalmağa başlamış və 2010-cu ildə çay plantasiyalarının sahəsi 587 hektara, məhsul istehsalı 545 tona düşmüşdür. Lakin bu vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün 2016-cı ildən başlayaraq çayçılığın inkişafına məhsul istehsalçıların marağının artırılması istiqamətində görülən tədbirlər sayəsində 2017-ci ildə çay plantasiyalarının sahəsi 2010-cu illə müqayisədə 2 dəfə artaraq 1114,3 hektara, məhsul istehsalı isə 42,2 faiz artaraq 775,2 tona

çatmışdır. Qeyd edək ki, çayçılığın təşkilinin, çay istehsalının tənzimlənməsinin və çay məhsullarının keyfiyyətinin təmin edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən “Çayçılıq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi ölkədə çayçılığın inkişafı üçün əlverişli mühit yaratmışdır. Ölkəmizdə cənab Prezidentimizin Kənd təsərrüfatına göstərdiyi yüksək diqqət və qayğının bariz nümunəsi kimi “Azərbaycan Respublikasında çayçılığın inkişafına dair 2018-2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı”ı ölkədə çay əkinin sahələrinin genişləndirilməsi sahəsində aparılan işlərin daha da sürətləndirilməsinə təkan verəcəkdir {1, s. 7}.

Lənkəran-Astara iqtisadi coğrafi rayonunda Çin çay növü geniş yayılmışdır. Çin növ müxtəlifliyi 3-5 m hündürlükdə sıx yarıdağınıq, budaqlanmış, qısa buğumarasına malikdir. Yarpaqları 6-8 sm ölçüdə, yapon növ müxtəlifliyinə nisbətən iridir. Yarpaq səthi hamardır. Vegetasiya müddəti 210 gündür. Zoğların intensiv boyatmaları yayın birinci yarısında daha aydın görünür. Məhsuldar budaqcıqların əmələ gəlməsi tez qurtarır. Çay bitkisinin bu növ müxtəlifliyi 12-14°C şaxtaya dözürlü {1,s.161}.

Lerik rayonunda çayçılığın inkişaf imkanları

Lerik rayonunun ərazisi Talış silsilə dağlarının əhatəsindədir. Cənub və cənub-qərbdə Yardımlı, şimal-şərqdə Lənkəran, şimal-qərbdə Masallı, cənub-şərqdə Astara rayonları ilə həmsərhəddir. İran İslam Respublikası ilə sərhəd boyu Talış dağ silsilələri, bundan şimalda Peştəşər və Bürəvər dağ silsilələri uzanır. İran İslam Respublikası ilə sərhəd zolağının uzunluğu 49,5 kilometrdir. Talış və Peştəşər silsilələri arasında Zuvand (Diabar) çökəkliyi yerləşir. Ən yüksək zirvələri Talış silsiləsindəki Kömürgöy (2492 m) və Qızıyurdudur (2433 m). Əsasən pallogenin vulkanogen-çökmə süxurlarından təşkil olunmuşdur. Ərazidə 40,3 min hektar meşə örtüyü vardır. Lerik rayonu mülayim iqlim zonasında yerləşir. Rayonun aran hissəsinin qışı mülayim və şaxtasız, yayı quraq və istidir. Lerik şəhərinin özü dəniz səviyyəsindən 1200 m yüksəklikdə yerləşir. Ərazidə aparılmış tədqiqat işləri nəticəsində məlum olmuşdur ki, rayonun aran zonasında əsasən havanın orta illik temperaturu 9.3⁰-dir. Rayonun iqlimi subtropik, dənli, dənli-paxlalı və kökümeyvəli bitkilər üçün daha əlverişlidir.

Respublikamızın digər rayonlarından fərqli olaraq Lənkəran-Astara bölgəsində nisbi rütubətin orta illik miqdarı yüksəkdir. Bu isə Lənkəran-Astara zonası üçün xarakterikdir. Yağıntının çox hissəsi yaz və payız aylarında düşür. Çay becərmə üçün müsbət aktiv temperatur cəmi 3500⁰ C dən az olmamalıdır, lakin aktiv temperatur cəminin 3000⁰ C-dən az olduqda da çay bitkisinin becərilməsi mümkündür. Bu zaman orta illik temperatur 13⁰-12⁰ C dən az olur. Qeyd etmək lazımdır ki, çay bitkisinin törəmə mərkəzi subtropik vilayəti olmasına baxmayaraq Çin çay növünün aşağı temperaturlara davamlılığı heç də pis deyildir. Çay bitkisinin iki növ müxtəlifliklərindən aşağı temperaturlara daha çox davamlı olan Çin növ müxtəlifliyidir. Çin növ müxtəlifliyi minimum -15-16⁰ C aşağı temperaturlara qısamüddətli vaxt ərzində dözürlü, lakin qar örtüyü altında daha çox dözürlü.

Çay bitkisinin boy atması 10⁰ C dən başlayır. Ən yaxşı boy atma 20⁰ C də gedir. Bitkinin normal boy atması üçün temperatur 30-32⁰ C dən yuxarı olmalıdır. Günəş şəfəqi iqlimin digər elementləri ilə yanaşı, mühüm amillərdən biri sayılır. Ondan çay bitkisinin boy və inkişafı asılıdır. Akademik N.A. Maksimov göstərir ki, güclü və uzunmüddətli günəş şəfəqi bitkinin boy atmasını ləngidir. Günəş şəfəqinin intensivliyi və müddəti Lənkəran-Astara bölgəsində qərbi Gürcüstanın çay becərilən subtropik rayonlarına nisbətən 300 saat çoxdur. Günəş radiasiyasının intensivliyi yay aylarında baş

verir. Bu zaman havanın və torpağın temperaturu yüksəlir və havanın nisbi rütubətliyi aşağı düşür. Günəş intensivliyinin artması torpaq və bitkilərdə buxarlanmanı qüvvətləndirir.

Çay bitkisi özünün filogenez inkişafı dövründə meşəaltı bitki kimi formalaşmış və birbaşa düşən günəş işığı onun üçün yayılmış işığa nisbətən az əlverişlidir. Bir sıra müəlliflər qeyd edirlər ki, çay bitkisinin kölgələndirilməsi onların vegetasiyasına, mikroiqliminə yaxşı təsir bağışlayır və bitkinin boy atması və inkişafı üçün münasib şərait yaradır.

Yağmurlar ən mühüm iqlim amili sayılır. Torpaqəmələgəlmə prosesində, kənd təsərrüfatı bitkiləri altında torpağın istifadə edilməsində yağmurlar mühüm rol oynayır. Lerik rayonunda orta illik yağıntının miqdarı 500 mm-ə çatır. Yağıntıların ümumi miqdarına gəlicə il ərzində düşən yağıntıların miqdarı aşağı ovalıqda və aşağı dağ bölgəsində çay bitkisinin tələbatını ödəyir. Lakin yağıntıların il ərzində paylanması bərabər deyildir.

İstilik balansının saxlanılması amili kimi, torpağın və havanın su rejiminin nizamlanmasında böyük rol oynayır. O, bitkini soyuqdan qoruyur, çay bitkisi qar örtüyü altında 19 -34⁰ C soyuğa dözür. Lənkəran-Astara bölgəsi soyuq qış aylarında qarın miqdarının çox olması ilə xarakterizə olunur. Lakin qar uzun müddət qalmayıb tez əriyir. Qar örtüyünün qalınlığı 80-100 sm-ə çatır. Bu hallarda o 15-20 gün qalır. Qar adətən dekabr-yanvar, az hallarda noyabr və fevral aylarında da düşür.

Lerik rayonunda havanın nisbi rütubətliyi kifayət qədər yüksəkdir. Orta hesabla illik 71-82 % təşkil edir. Ən aşağı rütubətlik yay quraq ayları, ən çox kəskin artımla payız-qış aylarında müşahidə olunur. Yayda havanın rütubətliyi tez-tez 40% ə qədər düşür. Bəzi hallarda Lerik rayonunun aran hissəsi gərmic küləkləri (fion) əsədikdə, havanın nisbi rütubətliyi 20%-ə və daha aşağı düşür. Qərbi Gürcüstanla (Batumi) müqayisədə Lənkəran-Astara bölgəsində havanın nisbi rütubətliyi cəmi 3,5% aşağıdır. Lakin yay aylarında bu fərq 16-19%-ə çatır. Bu halda su balansında arzuolunmaz vəziyyət yaranır. Bitki yarpaqlarında suyun çatışmazlığı müşahidə edilir {3, s.34}.

Çay bitkisi başqa bitkilərlə müqayisədə havanın rütubətliliyinə çox həssasdır. Bununla əlaqədar olaraq qoruyucu meşə zolaqlarının salınması çay plantasiyalarında mikroiqlimin nizamlanmasına və onun müsbət tərəfə yönəlməsinə (küləyin sürətinin azalmasına, yay aylarında temperaturun aşağı düşməsinə, havanın nisbi rütubətliliyinin artmasına) səbəb olur.

Cənub-şərq və ona yaxın olan cənub küləkləri yay dövründə əsərək torpağı qurudur. Bu küləklər bəzən ardıcıl olaraq bir neçə gün əsir. Bu zaman Orta Asiya səhralarında kiçik tozcuqları özü ilə gətirib, bu da bitkilərə öldürücü təsir göstərir. Lənkəran-Astara bölgəsində üstün olan bu küləklərdən başqa, az-az hallarda quru küləklər “Gərmic” fion-da əsir. Bu küləklər cənub-qərb istiqamətindən, iran dağları tərəfindən əsirlər. Onların sürəti adətən 3-4 m/san, bəzən isə 20 m/san çatır. Bu quru küləklər havanın temperaturunu yüksəltməklə, onun nisbi rütubətliliyini kəskin aşağı salır.

Yuxarıda qeyd edilən məlumatlardan görünür ki, Lerik rayonunun dəniz səviyyəsindən 600 m yüksəkliyə qədər olan bölgəsinin xarakterik xüsusiyyətləri bunlardır: uzunmüddətli isti payız, mülayim qış, tez düşən və qısa yaz, yüksək temperatur rejimi, günəş radiasiyası, atmosfer yağmurlarının ümumi balansının kifayət qədər olması, çay arteriyalarının hidroqrafik şəbəkələri. Bütün bunlar kənd təsərrüfatının inkişafını tam təmin edir.

Respublikanın əsas çay plantasiyalarının yerləşdiyi Lənkəran-Astara bölgəsində torpaqların təsvirini R.V. Kovalyov rütubətli subtropik bölgəsi hüdudlarında ən geniş yayılmış torpaqlara ayırmışdır. Bunlar aşağıdakılardır:

Dağ-meşə sarı torpaqları, sarı-podzollu, sarı-podzollu qleyli və bataqlıq.

Lerik rayonunun aran hissəsində aparılmış tədqiqat işləri nəticəsində aşağıdakı torpaq növ və növ müxtəlifliyi müəyyən edilmişdir:

1. *Dağ-meşə sarı torpaqları*; 2. *Qonur dağ-meşə torpaqları*; 3. *Bozqırlaşmış dağ qonur torpaqları* {2, s. 10}.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi dağ-meşə sarı torpaqları çayçılığın inkişaf etdirilməsi üçün ən əlverişli torpaqlar sayılır. Bunu nəzərə alaraq Lerik rayonunun aşağı dağlıq hissəsində çayçılıq inkişaf etdirilmişdir. Əfsuslar olsun ki, müəyyən illər ərzində Lerik çayı Azərbaycan və dünya bazarına çıxarılsa da indi müəyyən səbəblərə görə bir neçə ildir ki bunu etmək mümkün olmur.

Lerik rayonunun ərazisində əsasən dəniz səviyyəsindən 600 m yüksəkliyə kimi çay bitkisinin inkişaf etdirilməsi üçün torpaq-iqlim şəraiti daha əlverişlidir. Arxiv materialları əsasında deyə bilərik ki, 1979-1987-ci illərdə rayon ərazisinin (arxiv materiallarına əsaslanaraq) Piran kəndində (K. Marks sovxozunda) 13.4 ha, Vizəzəmin kəndində (Engels sovxozunda) 21.4 ha, Hücü kəndində (Əzizbəyov sovxozunda) 120 ha, Bürsülüm kəndində (Axundov adına sovxozda) 4 ha ərazidə çay bitkisi əkilmişdir. Lerik rayonunda 2005-ci ilə kimi 140 ha torpaq sahəsində çay plantasiyalarından çay yığılırdı.

Lerik rayonunun aşağı dağlıq hissəsində 1976-1987 və 2000-2005-ci illər ərzində çay plantasiyaları mövcud olmuş və bu plantasiyalardan məhsul əldə edilmişdir. Bunları və rayon ərazisində aparılmış tədqiqat işlərini nəzərə alaraq rayonun çayçılığın inkişafı sahəsində böyük rolunun olduğunu deyə bilərik. Azərbaycanda çayçılığın intensiv inkişaf dövrlərində (1970-1980) müasir və təkmilləşmiş becərmə üsullarının tətbiqinə baxmayaraq, Lənkəran-Astara subtropik bölgəsində olduğu kimi Lerik rayonunun aşağı dağlıq hissəsində də seyrəkliyin 30-40%-ə çatdığı müşahidə edilir. Lerik rayonunun aşağı dağlıq hissəsində vaxtilə bir neçə sovxozun ərazisində yerləşən çay plantasiyalarının əksəriyyəti baxımsızlıq ucbatından yararsız hala düşmüşdür. Bunun əsas səbəbi rayon ərazisində aparılmış torpaq islahatı zamanı çay plantasiyaların hissələrə ayrılaraq vətəndaşlara pay torpaq sahələri kimi verilməsidir. Vətəndaşlara verilmiş çay plantasiyaları olan pay torpaq sahələri 1995-2005-ci illərdə əhalinin iqtisadi vəziyyətinin yaxşı olmaması nəticəsində, un tədarükünün artırılması məqsədi ilə çay kollarının əksəriyyəti doğranılaraq yerində taxıl əkini həyata keçirilmişdir. Bu sahələrin müəyyən bir qismi isə baxımsızlıq ucbatından meşə sahələrinə qarışaraq əhalinin istifadəsi üçün yararsız olmuşdur. Meşə sahələrinə qarışmış çay plantasiyalarının əksəriyyətində meşə ağacları böyümüş çay kolları isə kölgə altında qalaraq məhv olmuşlar. Bu torpaq sahələrində yenidən torpaq-kadastr işlərinin aparılmasını təşkil etməklə ərazinin meşə ağaclarından təmizlənməsi işləri həyata keçirilməlidir. Qeyd etdiyimiz problemlər rayon ərazisində çay yetişdirilə bilən torpaq sahələrinin azalmasına gətirib çıxarır. Bu gün çay bitkisinin becərilməsi üçün vacib elementləri özündə cəmləşdirən Lerik rayonunun aşağı dağlıq hissəsinin torpaq sahələri məhv olma təhlükəsi altındadır. Bu torpaq sahələrinin ayrı-ayrı vətəndaşlarda olması və bu vətəndaşların maddi imkanının zəif olması nəzərə alaraq onların birləşdirilməsi və xırda fermer təsərrüfatlarının yaradılması rayonda çayçılıq ənənələrinin yenidən bərpa olunmasına xidmət edə biləcək amillərdən biridir. Vaxtilə 140 ha çay plantasiyası olmuş Lerik rayonunda hal hazırda 40-50 ha vətəndaşlara pay torpaq sahəsi kimi verilmiş sahələrdə çay kollarına rast gəlinir. Əfsuslar olsun ki, rayonda olan çay plantasiyaları bu gün heç də ürəkaçan vəziyyətdə deyil.

Lakin qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafı və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər ənənəvi kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafında mühüm nəticələr əldə etməyə imkan vermişdir. Ölkəmizin əlverişli torpaq-iqlim şəraiti, mövcud işçi qüvvəsi,

emal sənayesi müəssisələrinin xammala tələbatının yerli istehsal hesabına ödənilməsi imkanları və mövcud ixrac potensialı aqrar sahənin daha da inkişafına əlverişli şərait yaradır.

“Azərbaycan Respublikasında sitrus meyvələri, çay və çəltik istehsalının inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 12 sentyabr tarixli 3227 nömrəli Sərəncamına uyğun olaraq hazırlanmış “Azərbaycan Respublikasında çayçılığın inkişafına dair 2018–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı” ölkəmizdə çayçılığın inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsinə, bu sahənin potensial imkanlarından səmərəli istifadə edilməsinə, çay istehsalına marağın artırılmasına yönəldilmişdir.

Hal-hazırda respublika üzrə təqribən 1200 hektara yaxın çay sahələri mövcuddur. Bu sahələrdə seyrəkliyin çox olması nəzərə alınaraq məhsuldarlığın bu səbəbdən aşağı olmasını deyə bilərik. Hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyev çay sahələrinin ən azından 2000 ha artırılması və 2021-ci ilə kimi məhsuldarlığın çoxaldılmasını qarşıya məqsəd olaraq qoymuşdur {1, s. 12}. Bu məqsədlə yerli fermerlərə uzunmüddətli güzəştli şərtlərlə kreditlərin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur və hal-hazırda bu sahədə önəmli addımlar atılır. Yeni çay sahələrinin salınması üçün bir neçə məsələləri diqqətdə saxlamaq lazımdır. İlk növbədə çaya yararlı sahələrin təyinatının dəyişdirilərək digər kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı üçün istifadə olunmasının qarşısı birmənalı olaraq alınmalıdır. Torpaq sahələrinin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla sırf çaya yararlı sahələr müəyinədən keçirilməli, torpağın turşuluq dərəcəsi müəyyənləşdirildikdən sonra çay əkininə hazırlıq görülməlidir. Lerik rayonunun potensial imkanlarını nəzərə alaraq aşağı dağlıq hissəsində gələcəkdə geniş çay plantasiyalarının salınması məqsədəuyğundur.

Nəticə

Dünyada ən yaxşı çay Hindistanın Darjeling əyalətində dəniz səviyyəsindən 1500 m yüksəklikdə becərilir. Hindistanda dəniz səviyyəsindən yüksəklik artdıqca fermerlər əsasən çin çay növünün əkilməsinə daha çox üstünlük verirlər. Respublikamızda da əsasən çin çay növü geniş yayılmışdır. Lerik rayonunun aşağı dağlıq hissəsi dəniz səviyyəsindən 600 m hündürlükdə yerləşir, torpaq tipi isə dağ-meşə sarı torpaqlarıdır. Bunu nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, Lerik rayonunu ölkəmizin Darjeelingi adlandırma bilərik. Burada məhv olmuş çayçılıq ərazilərində yeni çay plantasiyalarının salınmasının müəyyən qaydalara riayət olunmaqla həyata keçirilməsi daha məqsədəuyğundur.

Lerik rayonunda çayçılığın inkişafı sahəsində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq üçün bu istiqamətlərdə zəruri işlərin görülməsi lazımdır: *a) çay bitkisinin əkin sahələrinin genişləndirilməsi və intensiv becərmə texnologiyalarının tətbiqi hesabına çay istehsalının artırılması; b) çay sahələrinin müasir becərmə texnikası ilə təminatının yaxşılaşdırılması; c) mövcud çay emalı müəssisələrinin fəaliyyətinin bərpası, modernləşdirilməsi və mütərəqqi texnika və texnologiyalar əsasında xırda çay emalı müəssisələrinin yaradılması; d) çay istehsalı və emalı sahələrinə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi, yeni ərazilərdə çayayararlı torpaqların müəyyənləşdirilərək əkin dövriyyəsinə cəlb edilməsi.*

Hesab edirik ki, çayçılıq sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik ailə kəndli və fermer təsərrüfatlarının könüllülük əsasında kooperasiyasının təşviqi proseslərinin tətbiq edilməsi rayonda çayçılığın inkişafına öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, Lerik rayonunun aşağı dağətəyi zonasında çay plantasiyalarının bərpa olunması Azərbaycan çayçılığının inkişafına öz töhfəsini verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Quliyev F.A., Quliyev R.F. “Çayçılıq”; Bakı-2014, 559 səh.
2. Bağırov A.Y., Quliyev F.A. “Çayçılığın praktikasi”; Bakı-1986, 130 səh.
3. Əliyev H.Ə., Həsənov X.H. “Təbiətin keşiyində”; Bakı-1993, 309 səh.

F.A. Guliyev, J.J. Nusretzade

Scientific Research Institute of Fruit-growing and Tea-growing

Prospects for the development of tea growing in Lerik district

Summary

The article provides historical information on the culture of tea, as well as the prospects for the development of tea growing in Lankaran-Astara region. Scientifically grounded information on the future development of tea growing in Lerik district are also presented.

Keywords: *tea growing, soil types, climatic factors, Lerik district, prospects for the development of tea growing.*

Ф.А. Кулиев, Дж. Дж. Нусретзаде

Научно-исследовательский институт плодоводства и чаеводства

Перспективы развития чаеводства в Лерикском районе

Резюме

В статье приводятся исторические данные по культуре чая, а также перспективы развития чаеводства в Ленкоране-Астаринской зоне. Приводятся также научно-обоснованные данные о будущем развитии чаеводства в Лерикском районе.

Ключевые слова: *чаеводство, типы почв, климатические факторы, Лерикский район, перспективы развития чаеводства.*